

А. Г. Плахонін

Новгород Великий

НОВГОРОД ВЕЛИКИЙ – давньоруське місто. У 12–15 ст. – столиця Новгород. бояр. респ., нині – адм. центр Новгород. обл. РФ. Згідно із «варяз. легендою», вміщеною у «Повісті минулих літ», 862 новгородці запросили на князів. стіл ватажка дружини варягів Рюрика, нащадки якого стали князями Києва, однак під час археол. дослідж. у Н. В. не виявлено культур. шару, давнішого за серед. 10 ст. Центр найдавнішого Н. В. знаходився за 2 км від сучас. міста на т. зв. Рюриковому городищі, лише у 10 ст. він перенесений на теперішнє місце. Середньовіч. Н. В. мав 2 сторони (Торг. і Софіїв.), поділені на 4 кінці (згодом – 5). На думку археологів, їхнє походження сягало ще слов'ян., балт. і фіно-угор. поселень 8–9 ст., що у 10 ст. злилися в єдине місто. Формування середньовіч. Н. В. пов'язане насамперед із князюванням сина Ярослава Мудрого – Володимира Ярославича, який 1044 збудував міські укріплення та заклав кам'яний Софій. собор. У 12–14 ст. насел. Н. В. сягало, за різними оцінками, 20–40 тис. осіб. Швидкому піднесенню міста сприяло функціонування торг. шляху «із варягів у греки» – його пн. ділянка проходила по р. Волхов, що поділяє місто навпіл. Розгалужена мережа торг. шляхів пов'язувала Н. В. не тільки з усіма важливими центрами Давньоруської держави, а й з країнами Сх., Зх. і Пн. Європи та Візантією. Серед найвідоміших архіт. споруд міста – Софій. собор. Ймовірно, його зводила та ж сама артіль грец. майстрів, що працювала на буд-ві Софій. соборів у Києві та м. Полоцьк (нині Вітеб. обл., Білорусь). На замовлення новгород. посадника Остромира в 11 ст. виготовлено Остромирове Євангеліє, відтоді Н. В. відомий як один із центрів літописання. До наших часів зберігся Новгород. перший літопис, найдавніша частина якого значно доповнює південноруські літописні зводи. Новгород. літописання 15–17 ст. було джерелом літописання Пн.-Сх. Русі та Великого князівства Московського. Численні знахідки у Н. В. берестяних грамот дають можливість дослідити поширення писемності серед широких верств насел. давньоруських міст. Від серед. 10 ст. існувала держ. традиція, за якою в Н. В., зазвичай, сидів старший син київ. князя. За повідомленням візант. імператора Костянтина VII Багрянородного, у 940–50-і рр. князем у Н. В. був Святослав Ігорович; у 10–11 ст. – Володимир Святославич, Ярослав Мудрий, Мстислав Великий та ін. князі з династії Рюриковичів. Від 2-ї третини 12 ст. значення князя у Н. В. дещо знизилося, що пов'язане із формуванням інститутів Новгород. бояр. респ.; від кін. того ж століття у Н. В. князували

переважно представники владими́ро-сузда́л. династії. Від 14 ст. Н. В. підтримував тісні контакти з Великим князівством Литовським, від кін. 15 ст., після приєднання до Великого князівства Московського, місто поступово занепало.

Рекомендована література

1. Янин В. Л. Новгородские посадники. Москва, 1962;
2. Каргер М. К. Новгород Великий. Москва; Ленинград, 1970;
3. Носов Е. Н. Новгородское (Рюриково) городище. Ленинград, 1990;
4. Толочко П. П. Киев и Новгород XII – начала XIII вв. в новгородском летописании // Великий Новгород в истории средневековой Европы: К 70-летию В. Янина. Москва, 1999;
5. Янин В. Л. У истоков русской государственности: К 30-летию археологического изучения Новгородского Рюрикового городища и Новгородской археологической экспедиции. С.-Петербург, 2007.

Бібліографічний опис:

Новгород Великий / А. Г. Плахонін // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-72220>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).